

УДК 376-056.45

DOI <https://doi.org/10.32405/2413-4139-2020-1-67-74>

Леся Горбань,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3111-1964>

м. Київ

ТЕХНОЛОГІЯ ПРОЄКТУВАННЯ КОМПЛЕКСНОЇ ФОРМИ ВИХОВАННЯ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ ГІМНАЗІЙ І ЛІЦЕЇВ

Анотація

У статті розкрито сутність і структуру комплексної форми виховання обдарованих учнів гімназій і ліцеїв. Виокремлено етапи проєктування комплексної форми виховання обдарованих учнів гімназій і ліцеїв. Сформульовано педагогічні умови формування та реалізації проєктних уявлень про комплексну форму виховання обдарованих учнів гімназій і ліцеїв. У статті підсумовано, що під впливом соціальних змін педагогічне проєктування в роботі з обдарованими учнями – це інноваційна проєктна діяльність, зорієнтована на модифікацію педагогічних об'єктів з метою системної й ефективної соціалізації та інкультурації такої категорії дітей у процесі їх навчання, виховання та розвитку.

Ключові слова: проєктування; комплексна форма виховання; обдаровані учні гімназій і ліцеїв.

Стрімкий розвиток глобалізаційних та інтеграційних процесів породжує нові виклики в усіх сферах життєдіяльності суспільства, а насамперед – в освітній. Цивілізовані країни світу зорієнтовані на пошук нових моделей розвитку освіти, нетрадиційних підходів до їх впровадження на основі інформаційних і телекомунікаційних технологій. Актуальними є питання про взаємозв'язок освітніх систем, що розвиваються на різних континентах, їх багатовимірність і порівнянність, а також забезпечення взаємного визнання їхнього продукту/продукції. Таким освітнім результатом є конкретна людина, яка готова до активної високопрофесійної діяльності. Ідеться про головне – людський капітал, від духовних, морально-етичних і професійних якостей якого залежить майбутнє кожної держави.

Тому на сучасному етапі проблема пошуку дієвих форм виховання обдарованих учнів викликана не лише потребами педагогічної науки та практики, а й соціальним запитом та очікуванням суспільства.

Обдаровані діти становлять 20–30 % від загальної популяції дітей. З цієї кількості лише 5 % дітей можна назвати благополучними, адже інші схильні до ризику соціальної дезадаптації та відчуження оточуючими (згідно з даними GUS і Eurostat). Соціальна адаптація та інтеграція обдарованих дітей залежить від двох варіантів розгортання подій:

1) дитина як унікальна особистість зі власними внутрішніми ресурсами і зовнішніми обставинами органічно входить у життєдіяльність групи, колективу, суспільства;

2) багаж невдалого життєвого досвіду, а також маргінальна поведінка, що породжує безліч складних соціально-психологічних протиріч.

Особливості неблагополучної обдарованості учнів гімназій і ліцеїв полягають у тому, що групова приналежність без групової ідентифікації виключає можливість повноцінного опанування відповідними компетентностями для подальшої успішної самореалізації в суспільстві. Тому процес самоідентифікації такого учня часто має незавершений характер, оскільки обдарованій особистості не вдається знайти навіть половини необхідних якостей для реалізації власних обдарувань.

Попередити негативні наслідки соціальної дезадаптації обдарованих дітей на рівні закладу загальної середньої освіти (ЗЗСО) можливо чіткою послідовністю педагогічних дій, об'єднаних у систему, де кожна четверту дитину вважають обдарованою.

Посилення інтересу до світового досвіду, ретельний аналіз та узагальнення наявних досягнень у діяльності з обдарованими учнями дає змогу вітчизняним практиками йти власним шляхом. Для цього частіше застосовуються виховні технології, серед яких педагогічне проектування виховної діяльності.

Для розв'язання поставлених завдань цінність становлять концептуальні положення про: **виховання** (І. Бех, Б. Бітінас, Д. Дьюї, Дж. Локк, Я. Корчак, М. Мід, П. Наторп, І. Песталоцці, Ж-Ж. Руссо); **освіту** (Е. Еріксон, В. Кілпатрік, Я. Коменський, Х. Радлінська, Дж. Стівенсон); **педагогічні інноватику** та **проектування** як її культурну форму (О. Декролі, Г. Кершенштейнер, В. Кілпатрік, О. Коберник, К. Лінке, Дж. Стівенсон, С. Френе); цілеспрямоване формування та гуманізацію освітнього середовища, як чинника впливу на ефективність діяльності з дітьми шкільного віку (Я. Крахельська, С. Кшіштошек, Х. Ровід, Б. Суходольський), **освітньої взаємодії** дитини з об'єктами соціально-виховного середовища (Т. Алексеєнко, Я. Вальчіна, Я. Галант, Г. Гарднер, М. Гжегожевська, К. Дурай-Новакова, Д. Клус-Станьська, Х. Мушинський, Л. Мушинська, А. Станковський, М. Цацковська).

Поширення та використання інновацій у педагогічній практиці дасть змогу забезпечити ефективні зміни в життєдіяльності обдарованих учнів, зокрема учнів гімназій і ліцеїв. Результативність таких змін залежить від наявності (як мінімум) **двох** головних факторів. *По-перше*, це ступінь державної підтримки розробки, поширення та застосування інновацій на державному, регіональному чи індивідуальному рівнях. *По-друге*, це стан професійної підготовки відповідних кадрів, здатних не лише втілювати конкретні інноваційні проекти, а й самостійно розробляти власні соціально-педагогічні нововведення.

Сучасні науковці прогнозують, що молодим фахівцям педагогічних напрямів, які лише починають професійний шлях, доведеться прийняти, а потім відмовитися від декількох освітніх парадигм. Особливо потребує відкритості інноваціям вихована діяльність з обдарованими учнями. Майбутня професійна діяльність, якій властива висока ступінь відповідальності, невідзначеності та новизни, потребує ретельного аналізу наявного досвіду з обдарованими учнями, встановлення проблем їхнього повноцінного розвитку, постановки та конкретизації нових цілей, вибору дієвих способів їх досягнення, а також коректного оцінювання результатів.

Наукові доробки українських дослідників (Т. Алексеєнко [1], О. Бурим [2], О. Грива [3], Н. Завгородня [4], О. Кузьменко [5], Т. Куниця [6]) надають можливість дійти висновку, що про-

ектування комплексної форми виховання обдарованих учнів гімназій і ліцеїв передбачає декілька стадій, серед яких можна виділити такі:

1) *концептуальну*, що містить виявлення протиріччя (що заважає вихованню та соціальному розвитку обдарованих учнів), формулювання проблеми (усвідомлення незавершеного чи порушеного процесу соціальної адаптації та соціальної інтеграції обдарованих учнів), визначення цілей проєктувальної діяльності (що необхідно зробити для всебічного гармонійного розвитку обдарованих учнів) і вибір критеріїв педагогічного проєктування (як кількісні моделі якісних цілей);

2) *моделювання*, до якої належить побудова моделі соціального проєкту (образу майбутньої системи соціально-виховного простору), її оптимізація та прийняття рішення щодо проєкту виховної діяльності (як підпорядкованість етапів проєктувальної діяльності);

3) *конструювання системи* – декомпозиція (поділ спільної мети на вторинні цілі), агрегування (узгодження окремих завдань проєктувальної діяльності в єдине ціле), дослідження умов (кадрових, мотиваційних, матеріально-технічних, організаційних, інформаційних тощо), побудова проєктувальної програми (конкретного плану дій щодо реалізації проєктувальної діяльності);

4) *технологічної підготовки* (підготовка робочих матеріалів для проєктувальної діяльності – планів, програм, графіків, розкладів, методичних розробок, програмного забезпечення тощо).

Педагогічне проєктування має як нормативний (регламентація, визначення етапів, форм, принципів і прийомів реалізації), так і творчий характер (вияв винахідливості, оригінальності, креативності). Ми ґрунтуємося на розумінні педагогічного проєктування як різновиду соціального проєктування, що підтверджується усвідомленням проблем і врахуванням потреб, інтересів, нахилів і здібностей окремої особистості, групи та всього суспільства. Урахування цієї внутрішньої педагогічної умови є вихідним моментом у проєктуванні цілісного соціально-виховного середовища, що сприяє отриманню бажаного ефекту від освітньої діяльності з обдарованими учнями. У ході проєктування такого середовища необхідно враховувати такі її площини:

- структура, виконуваних у середовищі, дій (структурний аспект);
- функції та цілі окремих і взаємопов'язаних видів діяльності (функціональний аспект);
- оптимальні процедури (способи і методи) дій, які виконуються в середовищі (процедурний аспект) [9, с. 200].

Проєктувати в педагогіці – означає на основі прогнозу створювати такі технології, використання яких під час побудови реальної педагогічної дії має сприяти досягненню поставленої мети та розвитку учасників педагогічного процесу. Педагогічне проєктування завжди пов'язано зі створенням умов для оптимальної взаємодії учасників освітньо-виховного процесу.

Розв'язання проблеми проєктування комплексної форми виховання обдарованих учнів гімназій і ліцеїв залежить від характеру вияву їхньої обдарованості. Американська дослідниця Л. Холлінгуорт визначає такі проблеми, які необхідно враховувати під час складання програм виховання обдарованих учнів:

- неприязнь до школи (як результат невідповідності навчального плану здібностям і інтересам дітей);
- ігрові інтереси (відсутність адаптації гри профілю обдарованості дитини);
- конформність (готовність відмовитися від соціальних стандартів, які суперечать їхнім ціннісно-смысловим установам);
- занурення у філософські роздуми (обдарованим дітям властиво замислюватися над призначенням людини в житті, сенсом існування людини);
- прагнення до досконалості (внутрішня потреба в самовдосконаленні як результат завищених вимог до себе і до життя);
- надчутливість (схильність до критичного ставлення як до себе, так і до інших);
- невідповідність інтелектуального та соціального розвитку (соціальна і внутрішня дисинхронія);
- дружба за спільними інтересами і здібностями, а не за віком і статусом);
- потреба в увазі дорослих (нетерпимість до дітей, які стоять нижче в інтелектуальному

розвитку, прагнення до пізнання, саморозуміння, самоактуалізації та самовираження як причина монополізації уваги вчителів, батьків та інших дорослих, а отже, напруги у відносинах з іншими дітьми) [7, с. 26; 8, с. 97–103].

Розв'язання зазначених вище проблем залежить від вибору форм організації спільної діяльності з ними. Серед таких форм можна виокремити **комплексну форму виховання** – це сукупність об'єднаних у ціле окремих форм, прийомів і методів, пов'язаних концептуальним задумом, планом, алгоритмом тривалого здійснення діяльності і завдяки їх інтеграції мають можливість ефективного та різнобічного впливу на розвиток дітей.

Структура комплексної форми виховання обдарованих учнів гімназій і ліцеїв містить чотири основні компоненти та їх елементи (рис. 1).

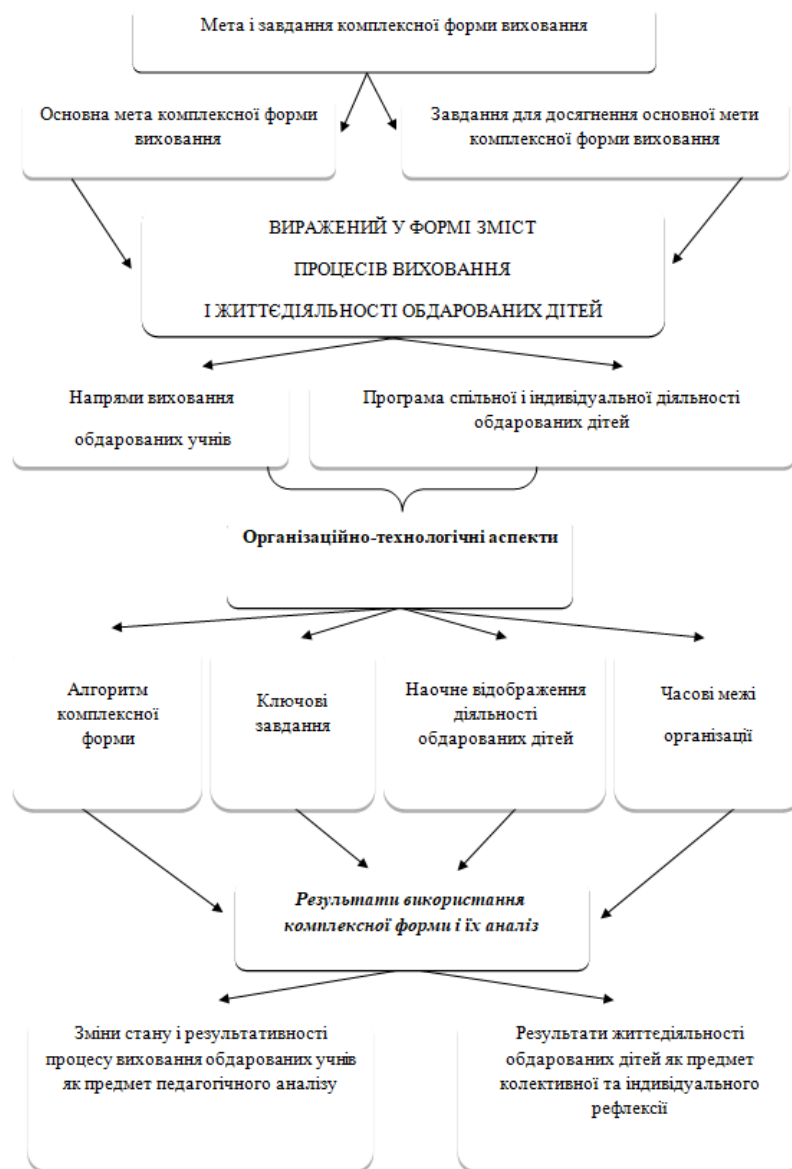

Рис. 1. Структура комплексної форми виховання обдарованих учнів

Розглянемо кожний елемент більш детально.

Мета та завдання застосування комплексної форми виховання. Найчастіше цільовий складник містить головну (основну) мету та декілька завдань, розв'язання яких дасть змогу досягти поставленої мети. Мета комплексної форми визначається, відповідно до принципу бінарності як для життєдіяльності обдарованих учнів, так і для виховної діяльності вчителя.

Цільові орієнтири комплексної форми виховання мають містити інформацію про передбачувані результати групової та індивідуальної діяльності обдарованих учнів.

Виражений у формі зміст процесів виховання та життєдіяльності обдарованих дітей.

Цей елемент комплексної форми охоплює пріоритетні напрями виховання обдарованих учнів і опису програми групової та індивідуальної діяльності з ними.

Вибір напрямів виховання детермінований поставленими завданнями в застосуванні комплексної форми та віком обдарованих учнів, на яких розрахована форма. Напрями допомагають учителю визначити шляхи й обрати ефективні способи досягнення цільових орієнтирів комплексної форми. Причому необхідно враховувати домінуючі особливості кожного з вікових етапів розвитку учнів за період їх навчання в школі. На основі напрямів вибудовується програма комплексної форми.

Організаційно-технологічні аспекти. Цей елемент передбачає наявність **чотирьох** складників.

1. *Алгоритм комплексної форми* відображає логіку розгортання форми в часі. Він передбачає визначення послідовності дій учасників комплексної форми через виокремлення етапів спільної діяльності та логічної послідовності проведених виховних впливів.

2. *Ключові завдання* – це комплекс окремих форм виховної діяльності різних типів і видів, спеціально підібраних і пов'язаних в єдине ціле програмою комплексної форми виховання. До ключових завдань висувають такі вимоги: відповідність кожного завдання основній меті, а також інтересам і потребам обдарованих учнів; оптимальне поєднання групової та індивідуальної діяльності, її спрямованість на особистісне зростання і на користь іншим; підготовка підказок-орієнтирів для успішного здійснення діяльності.

3. *Наочне відображення діяльності обдарованих дітей* забезпечується вибором варіантів і способів фіксації процесу та результатів їхньої участі в комплексній формі.

4. *Терміни здійснення комплексної форми* визначаються, виходячи з віку обдарованих учнів, їхніх характерних особливостей і готовності брати участь у відповідній діяльності.

Результати використання комплексної форми та їх аналіз. Ці результати умовно можна поділити на **дві** частини: 1) зміни стану і результативності процесу виховання обдарованих учнів гімназій і ліцеїв; 2) результати життєдіяльності обдарованих учнів гімназій і ліцеїв.

Здійснення комплексної форми загалом передбачає проведення більш глибокої та масштабної колективної чи індивідуальної рефлексії. Вона може проходити у вигляді огляду особистісних і колективних досягнень, конкурсу особистих портфоліо, колективної та індивідуальної самопрезентації.

Щодо етапів проєктування комплексної форми виховання необхідно зазначити про їх різнобічну продуктивність. Його можна розглядати як: спосіб організації виховного процесу; засіб побудови індивідуальної та колективної життєдіяльності обдарованих учнів; метод реалізації певних педагогічних ідей або рішення виховних завдань; показник системності виховної діяльності.

Алгоритм проєктування комплексної форми виховання є послідовними етапами організації дій щодо формування проєкту форми. *Перший етап* – засвоєння вчителем сучасних підходів, форм і методів виховання обдарованих учнів, теоретичних і методичних засад педагогічного проєктування. *Другий етап* – це складання вчителем плану спільних дій з обдарованими учнями щодо формування образу комплексної форми. *Третій етап* – передбачає включення до процесу формування образу комплексної форми обдарованих учнів з урахуванням результатів їхньої діагностики. *Четвертий етап* – складання вчителем проєкту комплексної форми, уточнення та доопрацювання деталей складників комплексної форми з метою формування цілісних проєктних уявлень про комплексну форму виховання обдарованих учнів. *П'ятий етап* – науково-методична експертиза проєкту комплексної форми виховання.

Процес формування та реалізації проєктних уявлень про комплексну форму виховання обдарованих учнів гімназій і ліцеїв стає більш ефективним за таких умов:

- соціально цінна й особистісно значуща спрямованість спільної та індивідуальної діяльності;
- урахування вікових особливостей обдарованих учнів у визначенні термінів, змісту і способів здійснення комплексної форми;

- виділення етапів у спільній діяльності;
- надання обдарованим учням свободи вибору в прояві власної активності, можливості знайти і зайняти власну нішу в життєдіяльності колективу;
- існування підказок-орієнтирів для обдарованих дітей, «занурених» у тривалий цикл діяльності;
- забезпечення наочного відображення процесу та результатів участі дітей у комплексній формі;
- встановлення та підтримка взаємовідносин, що засновані на допомозі.

Таким чином, згідно з представленими результатами наукових пошуків, сформулюємо такі перспективи розробки науково-методичного супроводу організації соціального розвитку обдарованих дітей: 1) *урахування психологічних особливостей* здібних, творчих і креативних дітей; 2) *проведення своєчасної діагностики* природних задатків учнів; 3) *поширення просвітницької та інформативної діяльності з формування громадської думки про значущість і характерні проблеми обдарованих дітей*; 4) *введення в освітню програму підготовки майбутніх учителів спеціалізованих курсів із методики професійної діяльності з різними категоріями обдарованих дітей.*

Використані літературні джерела

1. *Алексєєнко Т.Ф.* Концептуальні засади соціально-педагогічної парадигми виховання. *Соціально-педагогічна парадигма виховання: сутність та шляхи реалізації* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Ніжин, 2014. С. 12–13.
2. *Бурим О.В.* Соціально виховання молодших школярів у приватних загальноосвітніх навчальних закладах: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Луган. нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. Луганськ, 2008. 20 с.
3. *Грива О.А.* Соціально-педагогічні основи формування толерантності у дітей і молоді в умовах полікультурного середовища: монографія. Київ : ПАРАПАН, 2005. 228 с.
4. *Завгородня Н.М.* Педагогічні умови соціалізації обдарованих учнів у навчально-виховному середовищі загальноосвітнього навчального закладу: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2006. 20 с.
5. *Кузьменко О.* Соціальне становлення особистості в умовах відкритої соціально-педагогічної системи: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 1998. 18 с.
6. *Куниця Т.* Організація соціально-педагогічної підтримки підлітків з труднощами соціальної взаємодії у загальноосвітньому закладі. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2017. Вип. 21(1). С. 332–343.
7. *Лейтес Н.С.* Легко ли быть одаренным. *Семья и школа*. 1990. № 6. С. 26.
8. *Klein A.G.* Fitting the school to the child: The mission of Leta Stetter Hollingworth, founder of gifted. *Roeper Review*. 2000. № 23(2). P. 97–103.
9. *Pytka L.* Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne. Warszawa : Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, 2000.

References

1. Aliksieienko, T.F. (2014). Kontseptualni zasady sotsialno-pedahohichnoi paradyhmy vykhovannia [Conceptual principles of socio-pedagogical paradigm of education.]. *Sotsialno-pedahohichna paradyhmy vykhovannia: sutnist ta shliakhy realizatsii – Socio-pedagogical paradigm of education: essence and ways of realization*. 3, P. 12–13.
2. Buryim, O.V. (2008). Sotsialne vykhovannia molodshykh shkoliariv u pryvatnykh zahalnoosvitnykh navchalnykh zakladakh [Social education of junior schoolchildren in private secondary schools]. Extended abstract of candidate's thesis. Luhansk. 20 p.
3. Zavorodnia, N.M. (2006). Pedahohichni umovy sotsializatsii obdarovanykh uchniv u navchalno-vykhovnomu seredovyshchi zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu [Pedagogical conditions of socialization of gifted students in the educational environment of a secondary school]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv. 228 p.
4. Hryva, O.L. (2005). *Sotsialno-pedahohichni osnovy formuvannia tolerantnosti u ditei i molodi v umovakh polikulturnoho seredovyshcha [Socio-pedagogical bases of formation of tolerance at children and youth in the conditions of the multicultural environment]*. Kyiv: PARA-PAN. 20 p.

5. Kuzmenko, O.A. (1998). Sotsialne stanovlennia osobystosti v umovakh vidkrytoї sotsialno-pedahohichnoi systemy [Social formation of personality in an open socio-pedagogical system]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv.

6. Kunytsia, T.Yu. (2017). Orhanizatsiia sotsialno-pedahohichnoi pidtrymky pidlitkiv z trudnoshchamy sotsialnoi vzaiemodii u zahalnoosvitnomu zakladi [Organization of social and pedagogical support of adolescents with difficulties of social interaction in a secondary school]. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi – Theoretical and methodological problems of raising children and students*. 21(1). P. 332–343.

7. Leites, N.S. (1990). Lehko ly byt odarennym [Is it easy to be gifted]. *Semia y shkola – Family and school*. 6, P. 26.

8. Klein, A.G. (2000). Fitting the school to the child: The mission of Leta Stetter Hollingworth, founder of gifted [Fitting the school to the child: The mission of Leta Stetter Hollingworth, founder of gifted]. *Roeper Review*. 23(2), P. 97–103.

9. Pytka, L. (2000). Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne [Resocialization pedagogy. Selected theoretical, diagnostic and methodological tasks]. Warszawa: Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej.

Horban Lesia. Technology of Designing a Complex Form of Education of Gifted Students of High Schools and Lyceums.

Summary.

The article explores the problem of finding effective forms of education for gifted students. It has been found that the diffusion and use of innovations in pedagogical practice will allow effective life changes of gifted students, including students of high schools and lyceums. The effect of such changes is determined by the presence of two major factors. First, it is the degree of government support for the development, dissemination and application of innovations at national, regional or individual levels. Secondly, it is a state of professional training of the appropriate personnel, capable not only to embody specific innovative projects, but also to independently develop their own social and pedagogical innovations.

The essence and structure of complex form of education of gifted pupils of high schools and lyceums are revealed. The complex form of education is considered to be a set of united in a single whole individual forms, techniques and methods, which are linked by conceptual design, plan, algorithm of long-term activity and thanks to their integration have the ability to effectively and versatile influence on the development of children.

The stages of designing a complex form of education of gifted students of high schools and lyceums are distinguished. The pedagogical conditions of formation and realization of project ideas about the complex form of education of gifted students of gymnasiums and lyceums are formulated.

According to the results of scientific research, the prospects of developing scientific and methodological support for the organization of social development of gifted children are formulated: taking into account the psychological characteristics of capable, creative and creative children; timely diagnostics of students' natural inclinations; dissemination of educational and informative work on forming public opinion on the importance and characteristic problems of gifted children; introduction of specialized courses in the methodology of work with different categories of gifted children into the educational program for the preparation of future teachers.

Key words: *designing; complex form of education; gifted pupils of high schools and lyceums.*

Горбань Л. Технология проектирования комплексной формы воспитания одаренных учащихся гимназий и лицеев.

Аннотация.

В статье раскрыто сущность и структуру комплексной формы воспитания одаренных учащихся гимназий и лицеев. Выделены этапы проектирования комплексной формы воспитания одаренных учащихся гимназий и лицеев. Сформулированы педагогические условия формирования и реализации проектных представлений о комплексной форму воспитания одаренных учащихся гимназий и лицеев. Сделан вывод, что под влиянием социальных изменений педагогическое проектирование в работе с одаренными учениками – это инновационная проектная деятельность, ориентированная на модификацию

педагогических объектов с целью системной и эффективной социализации и инкультурации такой категории детей в процессе их обучения, воспитания и развития.

Ключевые слова: проектирование; комплексная форма воспитания; одаренные ученики гимназий и лицеев.

Стаття надійшла до редколегії 16 квітня 2020 року